

II.

A dömölki falfestmények (Vas megyében).

a) Bibliogesis-tájékoztató.

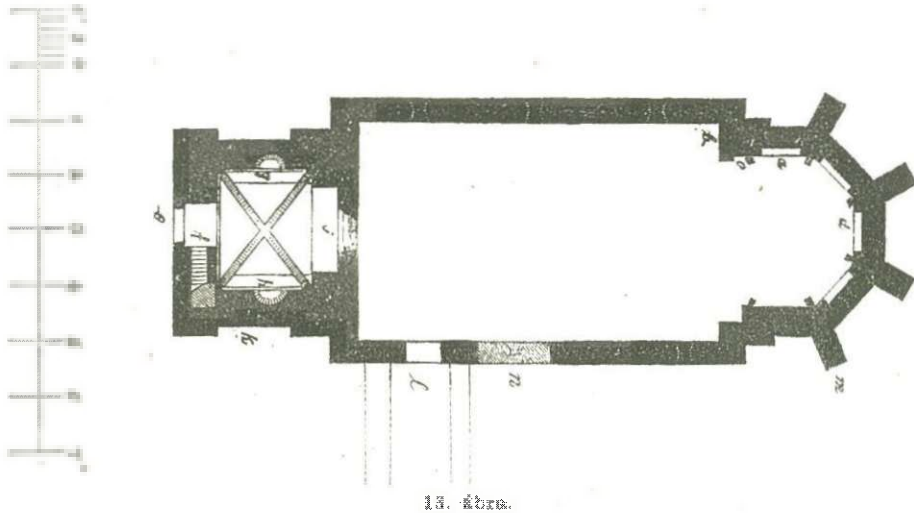
Ipolyi Arnold azon alkalommal, midőn a dömölki monostori basilika falfestményeinek maradványait leírta, a dömölki sz. Benedek-rendű kis-czelli apátság ősrégi templomában még látható falképek érdekében tetetett általam kérdést, az akkor ott lelkészkedő rendtársakhoz, kik közülnt. K o p e c k y Vidor készségesen azt felelé: » hogy bár kevés, de mégis lehet a régi festésnek némi nyomait látni. « Ezen válasz buzdított arra, hogy 1861. szeptember 18-án Bergh Károly építész-mérnök barátommal, ki különben a hazai régészet iránt nagy érdeklődést tanusított, Győrből Dömölkre kiránduljak és az ottani falfestményeket megvizsgáljam.

Már F u x h o f f e r D ö m j é n Monasteriologiája I. kötetének 155. lapján azt állítja: » hogy a régi sz. Benedek-rendű templom — a kolostorról nem tesz említést — áll ugyan, és hogy 1778-ig benne isteni szolgálat is tartatott; de akkor, midőn munkáját kiadta, t. i. 1803-ban már el volt hagyatva, mivel a rendnek eltörlése alatt valószínűleg nem tartották érdemesnek, hogy a városkától messzebb fekvő egyházat jó karban fentartsák, elgondolhatja mindenki, mennyi pusztulásnak lehetett az kitéve, midőn a szerzetnek visszaálltatása után, az elhagyatott, talán már akkor gazdasági célokra szánt építmény szalma-tetővel ellátva p a j t á v á lett, falai gerendákkal és dűcökkel kiméletlenül támogatván, kijárásainak egy része befalaztatván, másutt pedig tágabb kapuk kitüretvén, a falképek is tetemes sérüléseket szenvedtek.

Ha az idézett írónak, ki a mult században az általa megközelíthető kútfőket, talán az írt krónikákat, és plébániai följegyzéseket is ismerhette, és a népnek akkori hagyományaihoz még közelebb állt, Dömölkre való véleményét meghallgatjuk, akkor az ő monostornak, vagy a monostort kerítő várnak első nyomait a közel fekvő s á g i hegyen kell keresnünk. F u x h o f f e r t. i. azon nézetben van, hogy a magas hegyen, a II-ik Béla királytól megkezdett építmény soha sem volt befejezve (?). — Mások ellenben amég fennálló templom eredetét 1446-ra teszik. Az első állítás kétes, mert semmi hiteles írvvel nem igazolható; a második téves, mivel valamint az okmányi tanutételek; úgy az építmény jellege is az ellenkezőt bizonyítja. Ha t. i. csak az ismeretes kútforrásokat forgatjuk, már a » Hazai Okmánytárban « a IV. kötet 129. lapján 1318-ból » Conventus monasterii de Demenk; 1325-ben: Comes et nobiles jobbagiones ecclesie de Demenk emlittetnek. U. o. III. 80. l., 1332-ben ismét conventus ecclesie de Demenk; IV. 149. l.; 1334-ben Georgius Abbas Beate Marie Virginis de Demenk et Conventus loci eius Károly királyhoz szóló okmányt állitanak ki, (ma a múzeumi okmánytár. 1873. a viz-lendvai okmtban.); — és ugyancsak 1335-ben mint conventus de Demenk fordul elő, Pál király udvarbíró levelében, melyben Mihály, Chák fia és Renold fia a zálogban tartott nichki birtokrészt Miklósnak, Kemén fiának visszaadni köteleztetnek. (I. Fejér Cod. Diplom. VIII. IV. 144. l.) Különben

e helynévnek változó írását találjuk a családok neveiben is, melyek innen származtak. Így 1309-ben Michael filius Itemery de Demenk említették (Hazaí Okmt. IV. 119.) — 1319. Laurencius de Demenk n. o. 231. — 1447-ben Johannes de Demelk n. o. V. 238; 1552-ben Joannes de Demelkj n. o. 448. l.

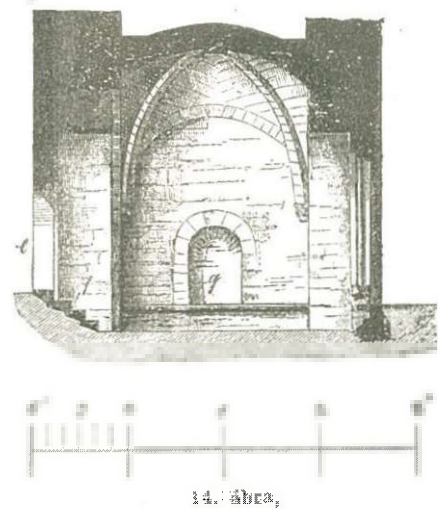
Ha pedig a mellékelt rajzon (13. ábra.) a 7^m hosszú és 4^m széles hosszhajót vesszük tekintetbe, azonnal kitűnik, hogy e rom, ha kolostori templom volt, már szentélyének vagy karának csekélyisége miatt is, igen kicsi monostorhoz tartozhatott; de maga a zárda sem lehetett nagyobb szerű, mivel magával a templommal való összeköttetése, mint a monostoroknál rendszeren szokásban volt, csak a hosszhajó délnyugati részén tűnik fel, a hol t. i. a hajdani alapfalaknak még némi nyomai észrevehetőek. E templom-

13. ábra.

és monostornak románkora voltáról tanuskodik ugyan a nyugati oldalon álló, aránylag nagyon ismerős falakkal bíró előcsarnok, (14. ábra) valamikor egy tekintélyes toronynak alja, melynek majdnem négyzetes boltozata, egyszerű négyszögű bordákkal, régies vállkövekről (15-16. ábra) magasra nyúlik és az északi és déli oldalakon kőülőpadokkal és kerek fülkékkel is van ellátva.

Ezen narthex-féle előcsarnokba, falusi lakóinknál a szegények házába, négy lépcsőn jutunk le; a bemenettől jobbra, a majd olnyi

14. ábra.

vastag falba alkalmazott lépcsőzet vezetett az emeletbe, mint ezt hasonló helyen, a felső-örsi prépostság templom-tornya alján is észleljük. A hajóba vezető, két lépcsővel magasabban állott ajtó (j) ma is be van falazva. A templom ezen részén kívül még látható a román korszakot jellemző íves párkánynak egy kis darabja, mint előbb kimondott véleményünknek szintén egyik bizonyossága.

Sokszori változtatásáról tanúságot tesz a hajdani kerek apsisnak sokszögűvé való átformálása; és midőn ez is roskadozni kezdett, ennek, míg maga a hosszhajó minden pillér nélkül maradt, a pillérekkel való támogatása. A szentély boltozva volt, mint a bordák kezdetéből következtethető; ablakai keskenyek és béléteikkel hajdanta kerek ívben végződtek.

Még szerencse, hogy midőn az újabb kolostornak a városban való építtetése alkalmával a régi monostort földig lerontották és kőveit oda átvivék, — ha azt Fuxhoffer szavai szerint *) ezen régi és nem egy újabb, Koptik Otte apát által benne a városban az újabb templommal szemközti állott későbbi templomról kell értenünk, — hogy magát az ősi templomot meghagyták és pajtává átalakították. A déli falon még a kolostorból való bejárás fennmaradt; a pajta kapuja (n) pedig újabb időben töretett ki. Midőn a fennírtott évben a templomot vizsgáltuk, a benne levő jószág felhalmozása miatt alig bírtunk a szentélyhez hozzá férni, míg a benne

*) Monasterium primum (9) illud in campo Dömökienst ante frontispicium ecclesiae tumultuario opere ab O d d o n e K o p t i k aedificatum fuit: et lignis ad duratorem exigui temporis. . . Capellam muratam, et fontem qua adhuc ante idem frontispicium ecclesiae visuntur, medio suo completabatur. . . Quod (monasterium) antequam suapte collaberet, de novo struendo deliberatum fuit. Ea intentione veteris monasterii rudera viscerata sunt, et pro novo, (t. i. a maiagon is állóhoz) sufficientia materialia praeparantur. (i. l. 138-1. 7. §.)

b) A festmények.

Amint e falakat, főleg az ablakbélleteket közelebbről vizsgáltuk, a d) fülke fölötti ablakban azon festett keretet találtuk, melyet a II. táblán 4. sz. alatt bemutatunk. Egyszerű, csinos részletek, melyek egyenlőségük miatt alkalmasint kivágott minta, chablon, segítségével készültek.

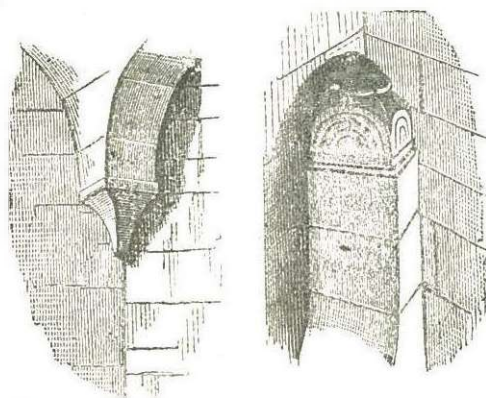
A polygonnak négy fülkáját vévén tekintetbe, feltűnt, hogy míg más góthkerbeli szentélyekben épen a déli falon szokott a papszék fülkéje előfordulni, e templomban négy oldalon vannak esücsíves mélyedések, az ötödiken pedig a fal tömörülve maradt.

Sejtelmem, hogy ezen fülkék talán festményeket tartalmaztak, teljesült, midőn a mészkerget kopogatni és lehámozni kezdtem. E munka, első melyet e czélból tettem, annál nehezebb volt, mennél mélyebbek voltak a kőmives kalapács élével vágott lyukak, melyek segítségével a kőmivesek a köragaszt a festményekre tapasztani parkodtak. De bár ezek elég sűrűen jönnek elő, az épen oly egyszerűen, mint nemesen festett képet nagy részben mégis kilehetett egészíteni.

A Mária-cyclus ezen kezdete *) (II. tábla I.) setétkék háttérről emelkedik le, melynek egyedüli díszítményeül két egyenközü fehér vonal szolgál. Jobbról az üdvözlő angyal áll mezitláb, kiterjesztett szárnyakkal, melyek ujfödő tollaik hajlásaiknál — mint a legrégebbi képeknél észleljük, modorosan összekötvék. Nyaka körül a fehér ing gallérja gyöngyökkel van kivarra (ezt a táblán nem lehet látni), alsó öltönye sárga, míg a fehér szegélyű meggyszínű köpeny igen régiesen gyűrt redőkben hullámzik alá és a jobb kezén lebeg. A sárgásbarna haj körül a kerek, sárga nimbus, szent voltának jele, látható. Kezei hiányzanak, de a szokás szerint a jobbikon az égi küldér alkalmasint a köpeny széleit tartá, mint azt a müncheni múzeumban őrzött hambergi dípytehonon is látni lehet. (Förster, Denkmale deutscher Bildnerer und Malerei I. kötet.) Később en lilomos bottal jelenik meg az égi küldér, míg baljával áld, vagy a fülke felső részéből eltűnt sz. Lélek képére, a galambra mutatott. A boldogságos szüz hajlékában hiányzik mind az, mit a szent képek festői butorzatul szoktak mellékelni, t. i. az ájtatoskodó, vagy női foglalkozás jelvényeül: a térdelő pad vagy rokka. A jelenetnek majdnem közepén áll három kerek lépesőn a fa-támla, melyen a kapesos, zsolosmás könyv nyitva fekszik. Az egyes látható betűkből gyanítjuk, hogy a lapokon a: »Magnificat anima mea Dominum,« szavak álltak.

A meglepett szent szüz, mellére keresztbe vetett kezekkel fogadja az angyali üdvözlést. Szentfénytől körüláradt koronás feje alázatosan előre van hajolva, szőke haja hullámai hosszú fonadékokban végződnek, és a derekán csüngnek le; alsó ruhája sárga, mellén alul a kötöt és a ráncokat látjuk, melyek vöröses-széles szegélylyel végződnek; vörhenyes köpenyét két kerek boglár tartja össze, és az egyenközüen lefutó ránczokat alul kigyózdzó vonalt képez. A lábbeliek hajó-ormányképen emelkednek, és a magyar csizma orrára emlékeztetnek.

A mi e képen legfeltűnőbb, az, hogy az Ancilla Domini, mint az egyházi ima mondja, mennyei királynéként tűnik fel. Így, tudtunkkal, az üdvözlés csak egy-két helyen fordul elő, pedig több száz képet figyeltünk meg, melyek a majd minden szárny-oltáron előadott Mária-cyclus tárgyazzák. A halberstadt-i és templomokban régi keresztelő-medenczék állanak, melyeken a Mária-cyclus fordul elő; már a sz. Mártónról czimzett templomban a polychromirozott medenczén előjön az, hogy a bold. szüz a templomba való bemutatásnál, és az Egyiptomba való menekülésnél koronával fordul elő; azonban előbbi

15. Ábra.

16. Ábra.

*) A németalföldi képeken igen gyakran a többiekétől egészen eltérő elfogás uralkodik. Így az üdvözlő testesülését így találjuk: szőke Mária térdel, mögötte áll a mennyei hírnök; feje fölött galamb képében a sz. Lélek lebeg, valamint Krisztus az aranyos keresztfával és szentfényvel; fölöttéül az Atya-isten, kinek szájából arany sugar terjed a boldogságos szüz felé.

állításomhoz a másik példát a dom. gazdag kincstárában találtam, a hol szűz Mária élete szintén egy öntött keresztelők-medenczén előállítatván, a b. szűz már az angyali üdvözlés alatt koronával bír.

A bambergi templom sz. György karzatán oszloposarnokban áll a fődött fejű, koronás sz. Mária, kinek homlokára látszik az angyal az áldást kezével írni. A fölöttük lebegő sz. Lélek, galamb alakjában, mondatszalagot tart csőrében: Ave Maria üdvözléssel. (Förster, Denkmale stb. II. kötet 13. l.) — Meglehet, hogy mások szerencsésebbek lesznek és ezen esinos falképhez még egy hasonlót találnak.

b helyen (L. az alaprajzot), hol véleményem szerint, mint azt egyebütt is találtam, keskeny ol-tárasztal állhatott; látni kerek vonal közt egy szentet, (III. tábla. 3.) ki egyik kezével alkalmasint kelyhet áld meg, mely fölött ostya (?) emelkedik. Sajnos, hogy e különben nem rossz kép, annyira el van rongálva, miszerint tüzetesben tárgyalni nem lehet.

Sajátságos a negyedik festmény, (II. tábla 2.) melyet c falon találtam. Sárga négyszögű keretben, egészen mezitelen szentfényű alak balra halad, s egy ezíra nyelvű dorungon emelbört visz, melynek keze- és lába végei még megláthatók. A szentnek feje-tetején három vágás, teste egyéb részein még több is látható. A keret szögletéből a nimbus alakú felhőből az isteni kéz áldását osztja, míg a megnyúzott alak fölött a csonka szó: *arlemus* = Bartholomeus olvasható; s így semmi kétség sem lehet, hogy itt a festő sz. Bertalan-t akarta ábrázolni. Meg kell vallanom, hogy az apostolok sokféle előállításai közt a különböző századokban e szentet ily naturalisticus módon előállítva csak ritkán találtam.^{*)}

Lehetnek a vastag nészkéreg alatt még egyéb festmények is, melyek, mivel a helyes rajz és a színek tetszetős összeállítása miatt eléggé gyakorlott mestert sejdíttetnek, nem lehet eléggé sajnálnunk, hogy a helynek alig megközelíthető volta, és az idő rövidsége nem engedé meg, miszerint a többit is behámozhatnánk. Várjuk azonban, hogy más szerencsés szakfű a még lappangó képekről fog bennünket tudósítani.

Talán nem sokat hibáznunk, ha ezen képcyclust a XIII-dik század végére, vagy a XIV-ik elejére helyezzük, mire leginkább az jogosít fel, mivel a festmények az átmeneti góth-korszak falakon találtatnak.

Van-e annak történelmi alapja, hogy Domölki régi templomában a Hunyadiak alatt rögtönzött országgyűlés tartatott, nem tudom; az itt csak azért említem, mivel Edvi Illés Pál, domölki evang. pap krónikájában idézte ezen adatot, melyet a darmstadti protestans Kirchenzeitung-ban talált.

*) A. 661-iki templom falfestményei közt a szent, egy padra kiterjesztve látható, jobb keze és egyik lábja le van kötve, egyik tárdelő alak jobbát tartja, két más pedig bört késekkel vagdalja. E türeitüket *Henselman* névvel a névvaltkönyvében láthatni. — Az ammenaburads-rada-ésvédországi templomban a szent, ülve van lefestve, börtnek lefejtését pedig négy harkó vágza (l. Mandelgren, Monuments Scandinaves du moyen âge, XII. Tábla. 4. alak) — A fennebbi előállításhez hasonlít leginkább az, melyet *Csapiár-Benedek* barátom egy 1388. körüli privége-városi peesében a m. történelmi társulatnak bemutatott. Itt a sz. apostol még feje bört is a többivel egy dorungon viszi. Alakja mellett *B* = Bartholomeus, látható. — Mind az eddig látni képekről eltérőlag, lefestve jón elő sz. Bertalan a már említett ammenaburads-rada-templom oszloposarnokában, mely 1829-ban készült. A szent t. i. góth ivezetű osarnokban állván, mezitláb, sebjében bőre feszítányt tartja, bajjában van fejének bőre, hajjával, és redőzetes, czafrangokba, végződő börtészetekkel. A szép férfi, izakállas arcza körül a szentfény sugárzik, hosszú, redőzetes alsó ruháját, kalmatkaszereű, előlitt nyílt, nyaka körül hajtokás: — tárdig árt felüvető födi. (l. Mandelgren, l. m. XII. Tábla. — 3. tábla.

